

---

Kovács József László

## DIPLOMÁCIAI LEVÉL RIMAY JÁNOS ÚTJÁRÓL A FÉNYES PORTÁRA 1608-BÓL

(„Az én terhes peregrinációm” avagy „molesta peregrinatio mea”)

Rimay János 1609-es diplomáciai jelentéséről, az 1608–1609-es konstantinápolyi út egy – két kevésbé ismert részletéről szeretnék beszámolni. Az ún. „ország levelét” diplomáciai jelentését – német fordításban találtam meg néhány éve Grácban, a Landesarchiv Militaria sorozatában. Két ismeretlen forrás is ide kapcsolódik továbbá a diplomata Rimay 1608–1609. évi ténykedéséről: az egyik Illésházy István nádor Memorialéja, melyet – útjuk kezdetén küldött Rimaynak. Ennek címe: „Memoriale pro domino Johanni Rimay”, és ehhez társul egy eddig ismeretlen Rimay levél is. Ezt jómaga Mohácson másolta le Illésházy nádornak 1608 július 7-én, és néhány nappal korábban Kollonits Szigfrid dunántúli főkapitánynak írta. Az utóbbi iratok már a Bécsi Udvari Levéltárban találhatóak.

A gráci Landesarchiv Militaria-sorozata gazdag magyar vonatkozású gyűjteménye őrzi azt az eddig kiadatlan diplomáciai jelentést, melyet a Fényes Porta Orátora, Herberstein Ádám báró adjunktusaként, tehát helyetteseként állított össze II. Mátyás magyar királynak az előző évi konstantinápolyi diplomáciai útjukról. Ez a diplomáciai levél tehát 1609. évben keletkezett.

A törökországi útját az örökké békére vágyakozó Rimay később „molesta mea peregrinatio”-nak, „az én terhes peregrinációmnak” nevezte. A gráci Militaria gyűjteményében talált jelentő levelet leghelyesebben bizonyára „ország levelé”-nek nevezhetjük. Grácban a Militaria-sorozat jelzet nélküli másolata található. De megvan az eredeti Relation Bécsben, mint a közelmúltban megtudtam. Egy másolattal együtt a Haus Hofund Staatsarchiv magyar aktái sorozatában található. (Ungarische Acten.)

A gráci példány terjedelme 17 levél, ennek szövege az un. „az ország levele” 34 oldalán, a recto és verso oldalakon olvasható. Az eredeti levelet a két delegáció – vezető írta alá, rövidítve „Adamen Freyherr von Herberstein /.../ Vnd Johannem Rimay seines Adjuncten gehorsambiste vnd Vnderthenigste Relation”-nak említhetjük.<sup>1</sup>

A diplomáciai útról készült beszámoló levél, (az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár meghatározása szerint az „ország levele”) a küldöttek Magyarország 1606-os zsitvatoroki békekötés tárgyalásait véglegesítik.<sup>2</sup>

---

A konstantinápolyi út eseményeiről írt levél összeállítását Rimay 1609 elejétől akár már Budán is elkezdhette. Hosszas ott tartózkodásuk oka kényszerű volt, és 1609 januárjától szeptemberéig tartott. Rimay így a Relációt 1609 őszére, Budáról történt szabadulásuk után fejezhette be.

A német nyelvű jelentő levél meg szövegezése számos fordulatában az 1983-ban kiadott Maximilian Brandstetter követségi titkár útleírással azonos. A Rimay-féle levél németre fordítása nagy valószínűséggel az ő munkája, Maximilian Brandstetter-féle útleírásnak pár darabja is. Rimay Brandstetternek a közös közvetítő nyelven, latinul adhatta át jelentését, melyből a fordítás elkészülhetett.

Brandstetter útleírása 1983 óta Karl Nehring szövegkiadásában olvasható. Mindkét forrás: az útról készült diplomáciai levél, és az útleírás az 1606-as zsitvatoroki békekötés két egymást kiegészítő értékes, dokumentuma.

A békekötést véglegesítéséről írt Rimay jelentő levél konstantinápolyi útjukról, németül természetesen csak az eredeti írás „visszafordítása”-ként olvasandó.<sup>3</sup>

A Bécsben és Grácban őrzött Rimay-diplomáciai levél tehát Maximilian Brandstetter megszövegezése. Ha csak a véletlen ki nem deríti, hogy a titkár magyarul is tudott. Sem latin, sem magyar szöveget azonban nem ismerünk.

Az aláírt eredeti bécsi példányról Fazekas István bécsi levéltári delegátus szíves kollegiális közlése nyomán csak nemrég szereztem tudomást. Megküldte a konstantinápolyi út néhány eredeti Rimay-levél fénymásolatát is, mely már két kiadásban ismert. Eckhardt Sándor az 1955-ös *Rimay János Összes Művei* kiadásában ezeket még Ipolyi Arnold 1883-as – sok helyen megbicsakló szövege nyomán –, helyenként kérdőjelekkel tehette csak közzé. A most lelőhely jelzetekkel megkapott eredeti Rimay-levelek az ötven évvel ezelőtt utoljára kiadott szövegei is ezek alapján javíthatók.<sup>4</sup>

A Bécsből küldött iratok között akad szerencsére néhány újdonság is, a diplomáciai útról szól két eddig kiadatlan irat.

Szólni szeretnék ezekről is. Pirnát Antal 1964-ben (A magyar irodalom története II. kötetében) meghatározta a különböző fajtájú Rimay-írások helyét.

Legértékesebbek az életműben természetesen Rimay saját versei, költőtanítványként pedig legnagyobb tette a Balassi-hagyaték gondozása volt. Ezután Rimay irodalmi értékű, elmélkedő elméleti írásait tartja fontosnak, a tervezett Balassi-kiadás kéziratosa bevezetéseit, a bevezetések töredékeit, majd irodalmi leveleit Justus Lipsiushoz és Rákóczy Györgyhez. Ács Pál 1992-es „Rimay János írásai” forráskiadása mely példásan alapos, helyes döntésével ezeket a szövegeket tette közzé.<sup>5</sup>

Megállapítja Pirnát az egyéb hivatali Rimay-iratokról, hogy azok a hagyaték „jelentékeny részét képezik”, és „egy részük fenn is maradt különböző

---

levéltárakban –; a gyakorlati gazdasági politikai ügyeket tárgyaló irományok inkább csak mint életrajzi adalékok jelentősek”. A diplomata-író ezeket is gondosan megőrizte.

Tudom, hogy a most bemutatandó, tehát „visszafordított” Relation is ilyen természetű forrás. Érdekesebb a Bécsből megkapott Illésházy-féle Memoriale, mert ez adott a konstantinápolyi úthoz irányítást. Új forrás egy eddig ismeretlen levél is, melyet Rimay az 1608. július 7-én Mohácson kelt leveléhez csatolt. Rimay az eredetit Kollonits Szigfridnek írta, és Illésházynek írt levelében másolatban megismételte. Mégis: a Relatio, a Memoriale, és a Kollonitsnak írt eddig ismeretlen levél mellett se menjünk el közömbösen! Hiszen valamit elárulnak magáról Rimayról az emberről, törökországi küldetéséről is. Illésházy Memorialéja bebizonyítja azt is, hogy ki is volt 1608/09-ben a diplomáciai út irányító személyisége.

Rimay 1606. december 31-én Kassáról Bocskay fejedelem halála után már írt Illésházy nádorhoz egy pártfogást kérő levelet. Ebben egyetlen nagy vágyáról beszélt: szeretne békében, csendességben élni!

„Ngdot kérem, mint Uramot, legyen gondviselése reám Ngodnak, maradhassam meg földemben s lakhassam is, az én természetem szerént való csendesz, s Isten félelmében nevelt emberek között”<sup>6</sup>

A csendesség megkeresése Rimaynak csak Illésházy főember szolgája szerepében vált lehetségessé. 1608 nyarán a törökök színlelt békevágya, Ali budai pasa panaszkodása Kollonits főkapitányra Rimayt még meg is tévesztette. 1608 júniusában, július elején a budai törökök állítólagos „békevágjukkal” nyugtatgatták az adjunktus-diplomatát. Ezért sürgeti Illésházy nál a dunántúli főkapitány megintését, aki joggal kételkedett a török békevágában, és a törökök és tatárok kanizsai gyülekezéséről jelentő levelet írt Mátyás főhercegnek.<sup>7</sup>

Rimay ekkor még Ali budai pasa egyfajta cortesiáját, úri viselkedését, dicséri: : „Ali Bassa, kivel hovatovább vagyunk együtt, mind nagyobb nagyobb jóságot emberséget, s uri természetet tapasztalunk benne. Az szegény község mindenfelől jó hozzája, igen meghallgatja őket, igazságot is szolgáltat köztök, s ója őket(...)”

Ebben a levélben Rimay Kollonits Szigfrid főkapitányra így panaszkodik. „Ennyi sok szép dolgát s mellettünk forgolódását nem értvén peniglen mégis Kolonits uram, megértheti levele másából Ngod, mely mód nélkül való levelet írt neki, erővel akarván az Törökre fogni, hogy tatárt és törököt gyötnek Kanizsához; tudom penig természetit, hogy erről ő mintegy bizonyos dologról fel is írt már a hercegnek; de jó volna ő Felségének is, Ngodnak is meginteni, hagyna békét efféle dolgoknak (...)”<sup>8</sup> Ehhez a leveléhez mellékeli Kollonitshoz írt, a főkapitányt mérsékletre intő levelét, tanácsai óvatosak, de sorai határozott kívánságokat képviselnek:

---

„Az mint az Szent békeség el végezödöt közöttünk, és annak nagyob erősege mind az oratorok és ajándokok nagi fáradsággal és költséggel ajánlásunk szerint be küldvén soha nem hittük azt, hogy ily hirünk érkezék, illien hamar, hogy mind Török Tatár ighen gyülekezzék Canisa várára, a vagy talám tsak azt várták, hogy az orátorokat és az ajandékat be külgyük. Azért ha így vagyon, kérem Nagodot, hogy írja meg nekem bizonyosson, micsoda okért gyülekeznek oda és micsoda szándékkal. Ebből esmérem meg az Kegd igaz szomszédi barátságát és igassággal való jó ajánlását. Mert ha úgy kezd lenni, hogy csak addig legyen az békesség a míg ajandékat be vigyék, abban bizonyos legyen Nagod, hogy mind az keresztien országok, kik mostan meg egyesedtek, mind Herczeh Mathias (*Herczeg*) Urunk és az hatalmas Római Császár is minden kész hadakkal alá indulhatnak, és mind országokra s mind fejekre tudnak gondot viselnek, de jaj annak a ki hamissággal és szini alatt tartja az békességet. Mert az nagy Istenis meg veri és meg ronttja aztot, a ki meg szegi hitit és fogadását kérem Nagodat, hogy Nagod írja meg mindgyárást miben vagyon az dolog, mit kellessék erről gondolnunk(...)"<sup>9</sup>

Jaj annak, aki hamissággal és csak színleg tartja a békét – mondja Rimay. Ez az intés legalább annyira a dunántúli főkapitány Kollonitsnak, Újvár kapitányának szól, mint a kanizsai törököknek. De nem kellett sok időnek eltelnie, amíg Rimay szembesült az igazsággal a Fényes Portán, majd 1609 januárjától szeptemberéig budai félfogságuk során... (Érdemes idéznünk Kollonitstól egy korábbi 1605-ös levelének mondatát, amit a fizetetlen végbeliek lesvetéseiről ír: „a csaták járását – ha az erdő és a bokor kizöldül – e nagy nyomorúságban másképp megakadályozni nem lehet, csak gyors fizetéssel”<sup>10</sup>

Ács Pál 1982-ben Rimay János *Udvari embere* című írásában epigrammaszerű pontossággal határozta meg a diplomata főember szolgálata feladatát és mozgásterülete határait:

„Rimay kifogástalan udvari ember volt”. Ezért is lett Bocskay ajtónállója, bizalmi embere, Illésházy titkára. „De egy pillanatra sem feledkezett meg arról, hogy a szolgálat alárendeltséget jelent.” S most ismét Ács Pált idéztem: „A fejedelem szolgálatának egyik legkitüntetőbb s egyben legkülönbözőbb igényeket támaztó formája a diplomáciai küldetés. A követ mindig feladatot teljesít, és a bizalom eszmei alapja a hűbéri viszony még akkor is ha /.../ az ország dolgában jár el.”<sup>11</sup>

Rimay János 1608-as „*molesta sua peregrinatioia*” teljesítéséhez Illésházy nádortól pontos követi útmutatást kapott. Ez az eddig ismeretlen forrás egyben azt is mutatja, hogy ki volt a követség lelke! Konstantinápolyban és később Budán Rimay végezte az érdemi munkát, nem az Orátor, a

---

stájer főnemes Adam Herberstein. Illésházy ezért küldte 1608. június 21-én *Memoriale az portara* című útmutatását Rimaynak, főember szolgájának. Első feladata: ez volt:

„Az eo folsége instuctioyatt ky az Orátomál vagyon, diligenter meg olvassa, egy vagy kettő articulus uagion benne, kit megmutattam Orátor Uramnak is azokott elköl hadny.”

A tárgyaló felek (a magyarok és a törökök) Érsekújvárbán megállapodtak „hogy Hercheg Matias Urunk el vegezze az békességet”. Azonban a töröktől segítséget ne igényeljenek, őket a *Memoriale* szerint nem kell különösen semmi újabb politikai kapcsolatba bevonni, még akkor sem, ha az „az Romay Chasar” a főherceg, a magyarok, vagy akár a conföderátus országok kárára lenne is. Ha tehát a törökök segítséggel tartoznának, „erre azért csak gyöngén (azaz alig) köll emléköztetni őket”.

Utal a *Memoriale* arra is, hogy Rudolf személyes szerepe már nem fontos. A vén aranycsinálóval nem kell sokat törődni.

„Meg jelentennj és Vgian meg mondannj azt is nekik, hogy Immar megbékéllött az Chasar az Hercheggel, es Magiar orsagott az teöb orsagokall Hercheg Urunknak engedi, eö maga vén embeör leuen, az Imperiomban fog birny es lakny.”

Illésházy utasítása arra is biztat, hogy panaszkodjanak a követek: Esztergomot jogtalanul vették vissza a törökök: „kit Bochkaynak es az Magyar Nemzetnek adott Teörök Chasar, utnek el az Teörökök, kit eök meg nem uehettek uolna, ha az Magyar Nemzett fegyvertt nem fogott uolna az Teörökök mellet, es az frigis ueghöz nem meönt volna,” Tehát a törököknek nem kellett volna háládatlannak lenniök a magyarokhoz. Hűségükkel magukra dühítették mind a császárt, mind a birodalmat:

„im lattyak hogy arra keserieteöttük, mind az Chasart s mind az Imperiomott es olasokott, hogy meg keöllött Maradnyok az el vegezett bekessegeben etc.”

A törökök vétenének a zsitvatoroki végzések ellen is, ha: „el wennek Josagunkat faluinkott teölunk, ez gonos akaratott nem erdemlettük uolna teolök, az Teöreök Chasar hit leueleis nem azt tartya, probalny es exaggeralny keöl ezt” Mint látni fogjuk a visszafordított Relációból, Rimay valóban próbálkozott, és „exaggeralny” – azaz nagyítani próbálta a panaszokat, de eredménytelenül.

Arra is kémi kell a császárt, írja elő a *Memoriále*, kérleljék a szultántól, hogy adja vissza Egert és Kanizsát. De ha ez nem megy, legalább a párkányi, akkori nevén kakati palánk elbontását kell sürgetni: „es ha az nem lehetnek, legalabb az kakati Palankott uitatni ell.” A török ne szaporítsa a hódoltatott falvak számát Pest közelében. Illésházy józan, maga sem fűz nagy reményeket *memoriáléja* ezen kéréséhez, mert ezt jegyzi meg:

---

stájer főnemes Adam Herberstein. Illésházy ezért küldte 1608. június 21-én *Memoriale az portara* című útmutatását Rimaynak, főember szolgájának. Első feladata: ez volt:

„Az eo folsége instuctioyatt ky az Orátomál vagyon, diligenter meg olvassa, egy vagy kettő articulus uagion benne, kit megmutattam Orátor Uramnak is azokott elköl hadny.”

A tárgyaló felek (a magyarok és a törökök) Érsekújvárbán megállapodtak „hogy Herceg Matias Urunk el vegezze az békességet”. Azonban a töröktől segítséget ne igényeljenek, őket a *Memoriale* szerint nem kell különösen semmi újabb politikai kapcsolatba bevonni, még akkor sem, ha az „az Romay Chasar” a főherceg, a magyarok, vagy akár a conföderátus országok kárára lenne is. Ha tehát a törökök segítséggel tartoznának, „erre azért csak gyöngén (azaz alig) köll emléköztetni őket”.

Utal a *Memoriale* arra is, hogy Rudolf személyes szerepe már nem fontos. A vén aranycsinálóval nem kell sokat törődni.

„Meg jelentennj és Vgian meg mondannj azt is nekik, hogy Immar megbékéllött az Chasar az Herceggel, es Magiar orsagott az teőb orsagokall Herceg Urunknak engedi, eő maga vén embeör leuen, az Imperiomban fog birny es lakny.”

Illésházy utasítása arra is biztat, hogy panaszkodjanak a követek: Esztergomot jogtalanul vették vissza a törökök: „kit Bochkaynak es az Magyar Nemzetnek adott Teörök Chasar, utnek el az Teörökök, kit eők meg nem uehettek uolna, ha az Magyar Nemzett fegyvertt nem fogott uolna az Teörökök mellet, es az frigis ueghöz nem meönt volna,” Tehát a törököknek nem kellett volna háládatlannak lenniök a magyarokhoz. Hűségükkel magukra dühítették mind a császárt, mind a birodalmat:

„im lattyak hogy arra keserieteöttük, mind az Chasart s mind az Imperiomott es olasokott, hogy meg keöllött Maradnyok az el vegezett bekessegeben etc.”

A törökök vétenének a zsitvatoroki végzések ellen is, ha: „el wennek Josagunkat faluinkott teőlunk, ez gonos akaratott nem erdemlettük uolna teölök, az Teöreök Chasar hit leueleis nem azt tartya, probalny es exaggeralny keöl ezt” Mint látni fogjuk a visszafordított Relációból, Rimay valóban próbálkozott, és „exaggeralny” – azaz nagyítani próbálta a panaszokat, de eredménytelenül.

Arra is kémi kell a császárt, írja elő a *Memoriále*, kérleljék a szultántól, hogy adja vissza Egert és Kanizsát. De ha ez nem megy, legalább a párkányi, akkori nevén kakati palánk elbontását kell sürgetni: „es ha az nem lehetnek, legalabb az kakati Palankott uitatni ell.” A török ne szaporítsa a hódoltatott falvak számát Pest közelében. Illésházy józan, maga sem fűz nagy reményeket *memoriáléja* ezen kéréséhez, mert ezt jegyzi meg:

Brandstetter neve és a küldöttségben betöltött szerepe azonban nem teljesen ismeretlen. Rimay összes művei 1955-ös kiadásában Eckhardt Sándornál két helyen is előkerül, igaz, hogy Brandstetter alakban. Rimay két levelében is feljegyzí a titkár nevét, először Illésházy István nádorhoz 1609. április 8. után írt levelében „Dominum Maximilianum Brandstetterum Suae Maiestatis aulae servitorem” alakban. Tehát Mátyás főherceg udvari szolgájaként szolgált, „főember szolga” értelemben említi Rimay is. Úgy, mint ahogy Zrínyi Miklós fél évszázaddal később Wittnyédy István soproni ügyvédet is ilyen értelemben emlegeti. Mégsem volt a küldöttség magasabb rangú személye, ezért akkor is szabadon mozoghatott, amíg urai Budán várakoztak.

1609-ben az volt Brandstetter egyik feladata, hogy török engedéllyel Pozsonyba utazzon, hozzon onnan bizalmas híreket Illésházy István nádortól a Budán kényszerűségből szeptemberig veszteglő orátornak és adjunktusának.

Ugyanakkor egy bizonyos Zöldfikár (Zulfikár?) aga nevű török követnek Pozsonyban szabadabb mozgást kellett szereznie. Miután Brandstetter Pozsonyt megjárta, ellátta ott a feladatait, 1609 júniusa elején még Forgách Zsigmond grófhoz, a nógrádi főispánhoz is elküldték, hozzon bizalmas híreket a Szőgyén községben folyó zsitvatoroki tárgyalásokról. Tehát Brandstetter titkár a diplomáciai küldöttség kisebb rangú tagja volt, még pedig Mátyás főherceg, a későbbi király udvari szolgája, aulae servitorja. Mégis Ő volt az a személy, akire a bizalmas hírek hozását, vivését, ügyek intézését a Budán veszteglő Orátor és adjunktusa egyaránt rábízhatta.

Brandstetter az útleírás összeállítását, úti jelentését Budán akár a kényszerű várakozás során is elkezdhette. Később pedig nyugodt körülmények között másolhatta ki a turkológiai irodalomból, pl. Leunclavius (Hans Löwenklau) 1595-ös művéből a városok leírását.<sup>14</sup>

Ezeket részben saját úti megfigyeléseivel kiegészíthette, ilyen pl. az 1608 utáni romos Ráckeve mezőváros leírása. Rimay Budára visszatérve 1609-ben élénk írásos tevékenységet fejtett ki, onnan Ali pasa nem engedte tovább addig a küldöttség vezetőit, amíg II. Mátyás pénzbeli követeléseinek eleget nem tett.

Rimay a Relationt latinul írhatta meg, németre ebből fordították. Ezt legegyszerűbben csak azzal magyarázhatjuk meg, hogy németül szívesebben olvashatták a jelentő levél szövegét II. Mátyás, és a gráci Kriegsrat és a Geheimrat urai a stájer főnemesek is.

Már a jelentés kezdete is azonos kézre vall, Brandstetter fordítására, fogalmazására.

„Itinerarium /.../ Herr Adam von Herberstein /.../ an die Portten nach Constantinopl abgeordneter Orator /.../ in Königreich Hungem abgeredetén und geschlossenen Frieden in völli in Effect zu bringen, und

---

mit des türkischen Khaisers aigenen Consens und Briefen confirmieren lassen olvassuk Nehring kiadásában.

A Rimay jelentés szövegének kezdete hasonló: „Adamen Freyherr von Herberstein /.../ Vnd Johannem Rimay seines Adjuncten gehorsambiste vnd Vnderthenigste Relation in sein volkhomen Effectum Ratification vnd Confirmation Zu bringen” – Tehát a békekötés végleges hatályba helyezése és megerősítése volt a feladatuk.

Az 1608-as utazás során látott településekről készült Brandstetternél olvasható város – és falu leírások Rimay diplomáciai leveléből természetesen hiányoznak. Viszont hasonló budai városleírást olvashatunk Budáról mintegy húsz évvel korábbi út leírásakor Stephan Gerlach tollából, az Ungnád Dávid konstantinápolyi útjáról készült szövegben. Brandstetter titkár sokszor korábbi útleírások adatait használja, pl. Hunyadi Mátyás kora Budájának leírásánál. Rimay jelentése fel sem sorolja az út közben érintett településeket, a szövegek (az útleírás és a jelentés szövege) csak Konstantinápolytól kapcsolódik össze.

A nagyvezír helyettesénél, Musztafa pasánál tett 1608. szeptember 16-i látogatás szövege már azonos Brandstetter útleírásában és Rimay németre fordított szövegében. Így a titkár mindkét szövegben az „...andere praetensiones betreffend weitleiffig gehandelt vnd tractiert” formát használja. Musztafa pasa és az Orátor tehát a „békét és más kívánalmakat érintőleg mindenfélét alaposan megbeszélte és áttárgyalt”. Általában megfigyelhető, hogy Brandstetter alaposabban megfigyelhette a kihallgatások látványos eseményeit, Rimay pedig főleg a diplomáciai folyamatokat, a tárgyalásokat jegyezte fel saját szűkszavú szövegében.

Ahol az adjunktus és a titkár egyszerre jelenhettek meg, egyszerre voltak jelen, ott a leírás, és az értesülések megörökítése azonos megszövegezésű. A pasákkal folytatott tárgyalások során II. Mátyás adjunktusa Rimay inkább a „törökös” szófordulatok virágos nyelvét használja. Például amikor Mátyás főherceg nevében Esztergom, Kanizsa és Eger visszaadását szorgalmazza (inkább csak kérné) Rimay az előterjesztéseiben. (Úgy járt el, ahogy számára ezt Illésházy István Memoriáléjában előírta!) A törökök válaszukban a magyaroktól érthetően a visszafoglalt Győr és Fülek, vagy Nógrád visszaadását tekintették tárgyalási alapnak. Tehát egyik sem volt megvalósítható!

Azonos a megszövegezés olvashatjuk Brandstetter leírásában és Rimaynál az I. Ahmed szultánnál tett diplomáciai látogatás leírásában 1608. szeptember 16-án. Némi eltérés természetesen itt is megjelenik. Brandstetter titkár az Orátor személye fontosságát emeli ki, Rimay jelentése pedig kettőjük azonos rangú – közös szereplésüket hangsúlyozza: „wir den anderten Tag als den Sechzehenden bej dem Türggischen Khaiser Sultan Achmed die erste Audienz

---

gehabt" Azonosak a megbízó levelek „literas credentiales” és az üdvözetek és köszöntések leírása is „salutationes et congratulationes” átadása mindkét szerzőnél.

A beszédeket az évtizedek óta a Fényes Portán tolmács, azaz dragoman, – Matthia de Farro fordította.

A zsitvatoroki tárgyalások pontjainak előterjesztése során a Portán a tényleges diplomáciai munkát főleg Rimay látja el, bár Herberstein báró a jelentésben során saját fontosságát emeli ki. „Eur Khünigliche Maiestat hievon /.../ aus mein von Herberstain annotierten Itinerario dieser Expedition /.../ verstehen khinnen” Az annotálás azonban inkább az összeállítás aláírását jelenti.<sup>15</sup>

A „Tolmatsch” vagy dragoman Matthia de Farro számára mégis Herberstein báró fordítja olaszra a hitelesnek vélt zsitvatoroki szöveget. Olaszul Ő tudhatott jobban, mint Rimay. A tények rögzítésében Brandstetter és Rimay szövegei megegyeznek. Azt is egyformán jegyzik fel, hogy a vezérek és a fiatal Ahmed szultán egyetlen szóval sem válaszol a küldöttség szónoki előterjesztéseire. „Weder Kayser noch ein Vezier aber kein Worth darauf geantwortet”<sup>16</sup>

Az iratokat pedig rang szerint adják egyik kézből a másikba, végül a fővezír nyújtja át a kérelmeket a szultánnak, aki hallgat.: „weder der Khaiser aber, noch ainicher Vezier aber khain Wort geredt, vnd also widerumb abgezogen” olvassuk Rimay jelentésében.<sup>17</sup>

Midőn a magyar küldöttség kézbe kapta a zsitvatoroki békét megerősítő irat tervét, rájöttek az eltérésekre. A megszóvegezésben kisebb-nagyobb hamisítások voltak találhatók.

Rimay szövegének fordításában: „darnach unsem Ersehen gor auf andere In kainer als vnser Fridens brüef gestelt gewest”. Brandstetter is szinte azonosan fogalmaz: október 18-án megkapják a török változatot, de az néhány pontban nem azonos az ő szövegükkel, „in etlichen Puncten unsem Friedens articuln nicht gleich, auch etliches noch mehr dazu gesetzt”. Azaz még néhány hamisítást a törökök hozzátettek.<sup>18</sup>

Ha tehát a török tárgyaló fél a zsitvatoroki szövegen „ügyeskedve” változtatott, és erre a II. Mátyás megbízásából tárgyaló küldöttség rájött, a török fél olcsó diplomáciai kifogást használt.

Ez nem is lehetett más, mint ilyenkor a „Dragoman oder Tolmatsch” de Farrot hibáztatták, ilyenkor „tévedése miatt” a tárgyaló török fél a tolmácsot látványosan fogsággal, vagy a tengerbe fojtással fenyegette meg.

Ennyi és még további példákkal szaporítható szövegazonosság, illetve megközelítően hasonló szöveg alapján biztos, hogy a latin jelentés fordítója Brandstetter.

---

Ha lehetne, érdemes lenne a fordítottját is vizsgálni. Vajon Rimay saját megfogalmazásaiból milyen tényanyag kerülhetett át a Brandstetter-féle útleírásszövegébe? De ehhez az eredeti latin szöveg ismerete lenne szükséges! Ezek az összefüggések akkor lennének pontosabban követhetők, ha megkerülne Rimay latin nyelven megfogalmazott jelentése. A Haus–Hof–und Staatsarchiv anyagában ez nem található, igaz, számos alkalommal selejtezték iratokat Bécsben. Az orátor és adjunktusa eredeti német Relatióját szerencsére megőrizték.

Brandstetter megfogalmazása szerint a kajmakám – a nagyvezír helyettese a zsitvatoroki megállapodástól eltérő szövegváltozatot a tárgyalások végén „in einem gulden Sack eingenahet und versigelt” – tehát aranyos zsákba bevarrva és lepecsételve átadta – ezt próbálta elfogadtatni a küldöttség vezetőivel.

A Rimay-féle szövegváltozat ezt a részletet bővebben mondja el, hogy a kajmakám saját fejére és Mohamedre esküdve: „bej seinem Khopff vnd Mahomet geschworen” akarta a gyanús szövegváltozatot elfogadtatni. Rimay mindezt hosszasan írja le, mert ő bizonyára részt vett a tárgyaláson. A titkár pedig utólag kapott esetleg minderről tájékoztatást. Az 1608. november 6-i megbeszélésről azonban Brandstetter is feljegyezte, hogy sokat és hosszasan tárgyaltak „viel und lang gehandelt worden.”<sup>19</sup>

A két szöveg összehasonlításakor, igazi diplomáciai színjáték részesei vagyunk. A kajmekám minden hibát Matthia de Farro „pontatlanságával” magyarázott: „...alle Schuld auf den Dragoman Matthiam di Farro gelegt” – Minden hibáért csak a tolmács felel! A császári küldöttségnek azonban nem volt saját török tolmácsa, nem volt saját segítségük, bízniuk kellett Farroban. Fennmaradtak egyéb vitás ügyek is. Mátyás főherceg követsége sürgette a Székesfehérvár török elfoglalásakor ejtett foglyok elbocsátását. Nekik szabad elvonulást ígértek de ezt nem tartották meg. Erre is volt a Fényes Portának válasza: Szabad elvonulást biztosítottak Visegrád török védőinek is, mégis a főtiszteket Olaszországba hurcolták el!

Miért voltak a Fényes Portáról visszatért küldöttség tagjai félig-meddig házi őrizetben Budán? Rimay azt írta le: ez az uralkodó számára ismert dolog: „ist Khüniglicher Maiestat /.../ wol bewusst”.<sup>20</sup>

A budai pasa nemcsak pénzbeli követelésekkel lépett fel a küldöttekkel szemben. Többek között Batthyány Ferenc – akkor sümegi főkapitány – ugyancsak tartott a szerződés ellenére török foglyokat fogságában, ezeket engedje el! Rimayék végül is többszöri sürgetés során tudták II. Mátyástól az Ali pasától elvárt pénzbeli követelést kikönyörögni.

Mindaz, amit házi fogságnak nevezünk, igaz. Ez azonban nem akadályozta meg Rimay Jánost további írásos tevékenysége folytatásában. Az

---

Esztergomban őrzött leveleskönyv alapján ezt követni lehet. Már Budán megkapta Berger Illés császári történész kérését, küldjön összefoglalást számára útjukról. Rimay János Budáról azt válaszolta, inkább élő szóval kíván beszámolni róla.

A Rimay János Államiratait kiadó, Ipolyi Arnold gyűjteményét sajtó alá bocsátó Szilágyi Sándor szerint Rimay nem is írt útjukról. Ez azonban nem így volt. Legfeljebb Rimay Budán feltehetőleg nem merte őszinte papírra vetni saját véleményét, ezek lejegyzését Budán veszélyesnek tarthatta!<sup>21</sup>

Eckhardt Sándor már 1955-ben úgy vélte, a diplomata Rimay: „Emléke a magyar történelemben úgy él, mint II. Mátyás, majd Bethlen Gábor konstantinápolyi követe. Azok a levelek, memorandumok, melyeket diplomáciai kiküldetése alatt írt, szintén szerte szét találhatók csak meg, együttes kiadásuk valóságos memoárként hat, festői részleteivel, politikai elmélkedéseivel”<sup>22</sup>

Rimay saját diplomáciai magatartásáról Illésházy Istvánnak már útjuk elején, Mohácsról így írt: 1608. június 7-én: „Mi itt mindent látunk, szabadon beszélünk mindenekkel, tudakozunk mindenekről /.../”<sup>23</sup>

Rimay saját feladatvállalása azonos volt ura, Illésházy magatartásával, aki azt írja a kassaiaknak: „Bár én engemet magamat is annyi sokféle közös és magányos gondoknak terhe nyom, /.../ mégis nehogy ebben a végső szükségben olyan színben tűnjek fel hogy a /.../ hazának szolgálatából éppen ebben az időben félreállok, elhatároztam, hogy nem vonom ki magamat.”<sup>24</sup>

A diplomata Rimay tárgyalási eljárásáról még 1620-ban is jó véleménnyel voltak a Fényes Portán. Amikor Borsos Tamás Bethlen Gábor portai követeként Konstantinápolyba indult, követtársa Angyalosi Mihály számára Rimay tárgyalási stílusát tartotta a nagyvezír példának. Arra intette az erdélyi követet: „mondd meg az uradnak, hogy ezszerént mentől hamarab külön az erdélyi főkövetet küldje be az urad /.../ (Rimay uram felől itt jó emlékezetben vadsnak,) és elől küldje el egy emberséges postáját”<sup>25</sup>

Rimay János 1620 novemberében óvva intette fiatal urát, Thurzó Imrét, ne nagyon sürgessük a török segítségnyújtást, mert nagy ára lenne annak, a törökök hamarosan Győr és Bécs elfoglalásáról álmodoznának, „azért is hogy az keresztény országok ne vádolhassanak bennünket”. Ezt akkor írta le, amikor a budai pasa csalárd módon visszafoglalta magyar kézen lévő Vác várát<sup>26</sup>

Később, 1628-ban Rimay Szécsényből ugyanerről a hazug magatartásról ír, de most aztán leplezetlenül őszintén:

„Minekünk is itt az patyolatos és kápás hárpiákkal elég egyenetlenséggel való egyenetlésünk vagyon, mind vakot vet az kockájok feltett célja az ő kívánságoknak csak az, hogy adjuk, a mit ők kívánnak, importune inhaereálnak” /durván követelőknek/ annak.<sup>27</sup>

---

Azt panaszolja Bosnyák Tamás nógrádi főispánnak, hogy a Budához és Pesthez tartozó falvak sarcolásából egyet sem hagy ki, a lippai és a budai Amhát bég, akik gonosztevő sátánok „sunt incar mati diaboli” /tehát/ a „hamisságnak és csalárdságnak kölykei.”

„Az Nagyságod Fánccsy uramnak írott minapi tanácsai szerint csak torokon kellene ragadni őket az szemekben pökni s pofon ütni hadd áznék nyálokka, vérekkal az szakállok, szólani sem hagynak az kapocsi basának, és érteni sem akarják hagyni, a mit Kohári uram tanácsoltat neki.”

Nem tudjuk a levelet ösztönző indulatos részletek okát, de Rimay soraiból kisüt az indulat! Mindez persze Rimaynak csak véletlenül előbukkanó magán véleménye. Az adjunktusnak tárgyalnia kellett, és újra csak tárgyalnia lehetett. Ilyen megfontolt tulajdonságai miatt nevezhette Glover angol követ Rimayt 1608-ban „igen komoly és eszes embemek.”<sup>28</sup>

Ezért biztatja Ahmed szultánt 1608-ban a kulcs fontosságú Kanizsa visszaadására, hogy „mind lássák felséged bőkezűségét”. Hivatkozik Nagy Szolimán tiszteletreméltó tekintélyére, melyet „nemcsak az egész keresztény világban akart szerezeni azzal, hogy jószántából visszaadta a magyaroknak országukat, melyet fegyverrel győzött le.” Ennélfogva Ahmed szultán visszaadhatná Esztergomot, hozzátéve Egert is, hangzik el a Rimay sejtése szerinti reménytelen kérés a szultán előtt elmondott orációban.<sup>29</sup> Mindez csak vágy maradt...

Rimay Jánosnak megbízója, Illésházy István nádor hozta a tudtára 1609. január 10-én a valóságot: amikor visszaért a követség Budára: Nem mindenki örül II. Mátyás környezetében a zsitvatoroki béke megkötésének!

„Austriának egy része nem akar egyet tartani velünk, és a miatt vagon itt most valami vesződés, ki mind csak olasz és spanyor practica, azok nem örömet látják, hogy mi megbékéltünk az török császárral, azt akarják, Magyarország meg is volna, azért hogy ők azalatt békével megmaradhasanak, mint ezideig.”<sup>30</sup>

„Az olasz és spanyor practica” és „az patyolatos és kárpás háрпиák” önérdéket követő híveivel szemben a diplomata Rimaynak egyetlen eljárása lehetett: a csendes és fegyelmezett tárgyalásra törekvés. Ennek módszereit rögzíti Rimay diplomáciai levele is Maximilian Brandstetter német fordításában.

Rimay második követsége idején tudósítja Thurzó Imrét egy hodzsa látomásáról: „egy hotzsa látta volna álmába, hogy innét egy zászló megindult, ment Szilibriára Drinápolyra, és Nándor Fejér várrá ki, ott megnyugodván, megint az Duna mellékén felmenvén Bécsnél állapotott meg, s annyira elterjedt, hogy az árnyíka sok országok határait ellepte, adumbrálta”<sup>31</sup>

---

Rimay most megkerült diplomáciai jelentése arra is fényt vet, hogy az Európát elborító félhold zászlaja árnyékának elosztatásához a diplomata költő is hozzájárult a maga eszközeivel.

#### JEGYZETEK:

1. A jelentés (Relation) gráci példánya a Landesarchiv Militaria sorozatában található, jelzet nélkül. Az aláírt bécsi példány HHStA Ung. Acten Fasc. 157. Konv. A. fol 4964 origo dt. ennek másolata ugyanitt, fol 77–100. Illésházy Memorialéja HHStA Ung. Acten Misc. Fasc 426. Konv. D fol 96–97. A bécsi levéltári források másolatban történt megküldését Fazekas István levéltári delegátusnak köszönhetem. A diplomata Rimayról: Nagy László: Háború és politika Rimay János életében ItK. 1983. 318–339. I Először ő idézi Rimay meghatározását a konstantinápolyi peregrinációja jellegéről.
2. Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár VII. Budapest–Bukarest, 1995. 1111. laptói, „ország levele” a 17. csoportban, 1119. l
3. KARL Nehring: Adam Freiherrn zu Herberstein Gesandtschaftsreise nach Konstantinopel Südosteuropäische Arbeiten 78. Ein Beitrag zum Frieden von Zsitvatorok (1606) München, 1983.
4. Rimay János Összes Művei. Összeállította: ECKHARDT Sándor Bp. 1955. és Rimay János államiratai és levelezése szerkesztette Ipolyi Arnold Bp. 1887.
5. Rimay János Írásai. A kötetet összeállította, a szöveget gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta ÁCS Pál Régi Magyar Könyvtár Források 1. Bp. 1992.
6. RJÖM Bp. 1955. 16. 250. l
7. Báró Kollonits Szigfrid (1572–1623) dunántúli főkapitány, Érsekújvár kapitánya
8. RJÖM Eckhardt 1955. 23. 261. l
9. Rimay levele 1608. júliusából Kollonits főkapitányhoz: eddig ismeretlen Bécs, HHStA. Turcica II 91 Konv. 3. foL 54–56.
10. TAKÁTS Sándor: Rajzok a török világból I. Bp. 1915. 409. l Hadi Levéltár Feldacten, 605. május 12.
11. ÁCS Pál: Rimay János Udvari embere ItK 1982. 627. l
12. Illésházy „Memoriale pro Joanne Rimay, oratore ad portam Ottomanicam a Stephano Illésházy” orig. magyar (HHStA Ung. Akten Misc. Fasc. 426. Konv. D. fol. 96–97.)
13. KARL Nehring: Adam Freiherrn zu Herbersteins Gesandtschaftsreise nach Konstantinopel ein Beitrag zum Frieden von Zsitvatorok (1606) Südosteuropäische Arbeiten 78. München, 1983. és Maximilian Brandstetter: Utazás Konstantinápolyba 1608–1609. Littera nova Kiadó Bp. 2001. Ford. Tóth L. Béla. A sorozatot szerkeszti: Balázs Tibor, Balogh F. András S. Király Béla
14. Hans Lewenklaue (Leunclavius): Annales Sultanorum Othmanidarum / Vom Türkischen Reich / Bericht, was es für ein zu/-stand und Gelegenheit in der Turkey itziger Zeit / habe... zu Magdeburgk bey Johann Franken / anno 1595.

15. Adamen Freyherr Herberstain etc hechstgedachten khüniglichen Maiestat Rath, Camerer vnd deputierter Orator, an die Ottomanische Portte, vnd Joannem Rimay seines Adjunkten gehorsambiste vnd Vnderthenigste Relation Ier Expedition vnd Verrichtung An gemelte Ottomanische Pforte betreffend Graz, Landesarchiv, Militaria, jelzet nélküli kézirat
16. Nehring, 1983. 127. l
17. Rimay: Relation 1609. 3/a Graz, kézirat
18. Rimay: Relation 1609. 3/b és 4/a, Graz, kézirat és Nehring 140. l
19. Nehring, 1983. 149. l
20. Rimay: Relation, 1609. 16 a/b, Graz, kézirat
21. Rimay levele Berger Illésnek 1609. május 26. Rimay Államiratai 1883. 53. l Bp.
22. RJÖM 1955. 5. l
23. RJÖM 1955. 389. l
24. RJÖM 1955. 254. l
25. Borsos Tamás: Vásárhelytől a Fényes Portáig Bukarest, 1968. 343. l
26. Rimay Államiratai Bp. 1883. 314. l
27. Rimay Államiratai Bp. 1883. 314. l
28. Történeti Tár 1901. 418. l
29. RJÖM 1955. 265. l
30. Rimay Államiratai (Illésházy István levele, 1609. január 11. Bp. 1883. 175- 176. l
31. RJÖM. 1955. 364. l

## FÜGGELÉK:

### MEMORIALE AZ PORTARA

Az eö folsege instructioyatt ky az oratomall vagion, diligenter meg olvassa, egy vagy kett articulus vagion benne, kit meg mutattam Orator Vramnakis, azokat elkeöl hadny.

Az Wyuari Vegezesben consentialtak, az teöreökök arra, hogy Hercheg Matias Vrunck el vegezze az bekesseget, es ha az Romay Chasar bantassara lenne, vagy az Herchegnek vagy az Magyaroknak vagy az confederatus orsagoknak, tehat az teöreökeök segetsegül tartoznak lenny, erre azert chak gyöngén kel emléköztetny, eökeöt.

Meg jelentenny es vgian meg mondanny azt is nekik, hogy Immar megbekellött az Chasar az Hercheggel, es Magiar orsagott az teöb orsagokkal Hercheg Vruncknak engedte, eömaga ven embeör leven az Imperiomban fog birnyes lakny.

Panaszolkodny hogy Estergamott az frigy level ellen, kit Bochkaynak es az Magyar Nemzetnek adott teöreök Chasar, utnek el az Teörökök kit eök megnem vehettek uolna, ha az Magyar nemzett fegyuertt nem fogott uolna, az Teöreök mellet, es az frigis ueghöz nem meöntt volna, mind ez ideigis, azert tehatt nem keöllene az Teörököknek haladatlanak leönny az Magyaroknak. Im mostis eö erettek es az frigy meg tartasertt, nagy hadatt bochattak az Nemeött Chazar ellen. Kiuel im

lattyak hogy arra keseriteottuk mind az Chasartt, s mind az Imperiomott es olasokott hogy meg keöllött Maradniok az el vegezett bekessegeben. etc Mi hasnatt lattya mind ezeknek az Magyar Nemzett. Azt lattya hogy mind az Zitva torkon valo vegezes ellenis, el üennek Josagunkat, faluinkott teölunk, ez gonos akaratott nem erdemlettuk uolna teölök, az Teörök Chasar hit leveleis nem azt tartya, probalni es exaggeralny keöl ezt:

Az Portan instalny az Chasamall hogy aggya vissza Canisatt vagy Egret hanem sucedal es ha az nem lehetne az kakati palankott Runtatna ell es az Dunan inset az intöly Faluk vannak, Pestig ne legyenek holdoltak, hanem engedne meg, vagion egy Articulus az Frigy uegezesbeis erreol.

Ha semmit nem Impetralhatnatok, figgeöben hadgyatok az dolgott

Azonis keöll panaszolkodny, hogy az Spahiak az falukott fölötteb erötetik. Vgy annyra hogy elkeöl futniok, leönne szabott fizetesek esd annal feölllyebb ne eröltessek eökeöt, es az Vegezes szerent az falukra ne Jaryanak

Budan az Rabokott ell bochatatny: Constantinapolyban eleöb az my frigy levelunket be ne adgyak, hanem az Teöreök Chasarett Vegjek ky előb, Jol meg lassak, my choda leuelet vesznek ky

Ha mi egyeb talalkozik az ky Orsagnak Jouara volna azt sem omitalni hanem szorgalmatossan keöl gondolkodny feö kepen az Hodoltsagrol hogy ne sarcolhasanak: s: ne puztichak az spahiak, szeömök elyben hanyvan gyakorta mostan hozayok valo nagy segecsegekeöll es az Chasar fogadasat kit leueleuel kit meg erössitött s : ky Itt nalunk Vagion, Actum in Comarom 21 Juny Anno 1608.

*Stephanus Ilieshazy Manupropriá*  
(*HHStA Ung. Akten, Misc. Fasc. 426. Konv.D. fol. 96- 97.*)

## 2.

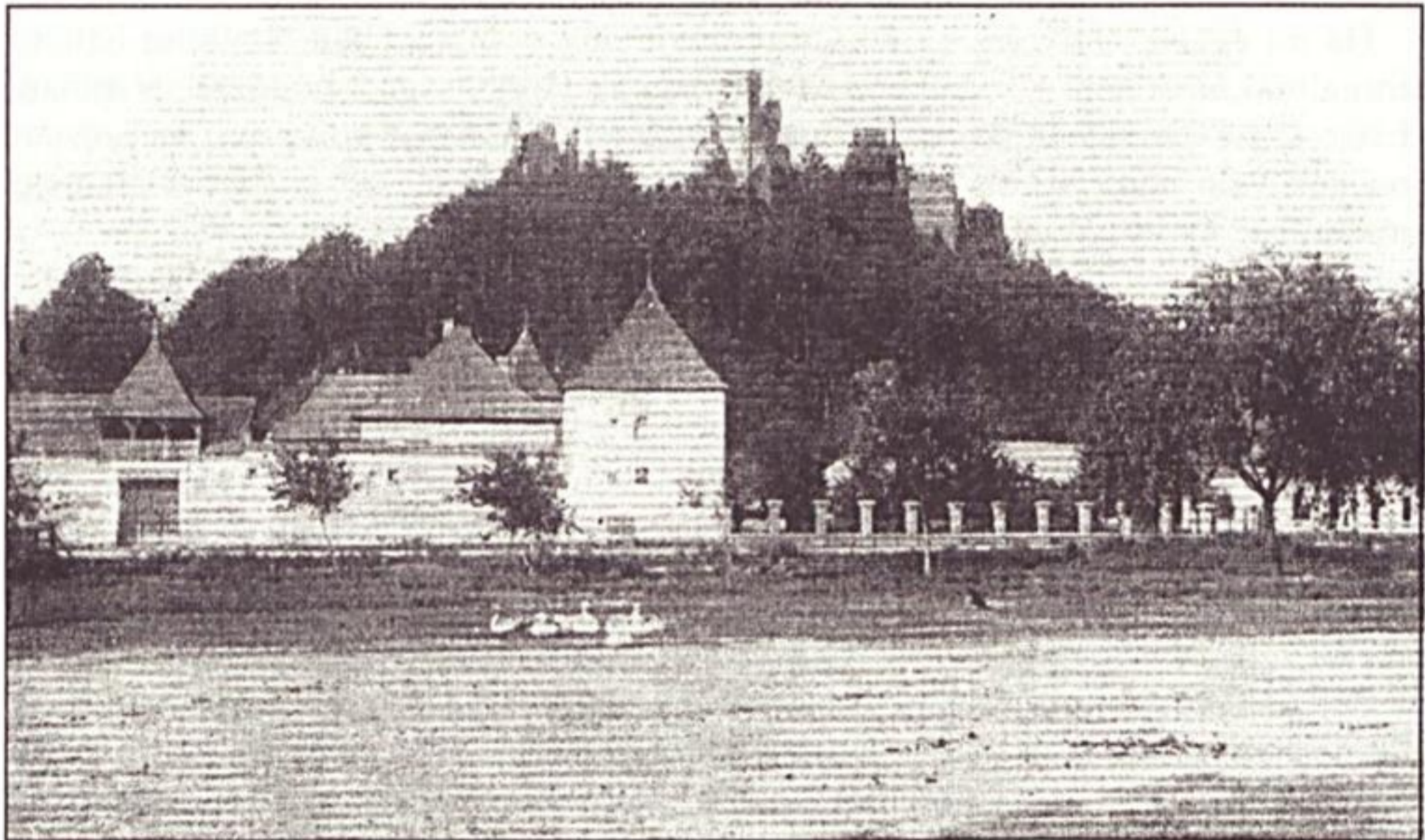
Tekintetes es Nagos szomszed bötsuletes Vr, Minden ioo baratsagos es igaz szomszedsagos magam aianlasanak vtanna, Istenteöl te Nagod'nak kiwanok egesseget es minden szerenches iookat meg adatny. Az mynt az Szent bekeseg el wegezödöt keözöttünk, es annak nagioib eröségére mind az oratorokot es aiandekot nagi faratsaggal es költseggel aiánlasunk szerint be külduen, soha nem hittük azt, hogi ili hirünk érkezzék, jllien hamar, hogi mind Török Tatar ighen giwlekezzek Canisa varára. A wagi talam tsak azt wartaak, hogi az oratorokot es az aiandekot beküllgiük. Chak azonnal megint el inditsák az haborusagot. Azert ha igi wagion, kerem Nagodot, hogi irya meg nekem bizoniosson michoda okert giwlekeznek oda, es michoda szandekkal. Ebböl esmerem meg az keg'd igaz szomszedi baratsagaat, es igassaggal walo ioo aianlását. Mert ha V gi kezd lenny, hogi tsak addig legien az bekeseg, a míg aiandekot be wigiék, abban bizonios legi en Nagod, hogi mind az kereztien orszagok, kik mostan meg eggiersedtek, mind Hercheg Mathias / Hercheg/ Vrunck, es az hatalmas Romay Chaszar is minden keesz hadakkal ala indulhatnak, es mind orszagokra s mind feiekre tudnak gondot wiselnek, de iai annak, a ki hamissaggal es sziny alat tarttia az bekeseget. Mert az

nagi Istennis meg weri es meg ronttja aztot, a ki megh szeghi hitit es fogadasat. Kerem Nagodot, hogi Nagod irya meg mindgiarast miben vagon az dologh, mit kellessek ebbül gondolnunk. Tarcha meg Isten kedves egessege Nagodot. Datae in Vy Vaar 2. Julii 1608.

Nagodnak szeretettel walo io szomszed barattia

Seifrid a Colonits, szabad Vr, szentelt Witez az hatalmas Romay Chaszamak az Dunnan innen fö Generallya, hadakozoo tanacha, es Vy Vaari feö Capitannia

(Rimay János saját kezű másolata Illésházy Istvánnak 1608. július 7-én írt leveléhez csatolt melléklet,) Turcica 1. /91. Konv. 3. fol 54-56 Az Illésházyhoz írt levelet Eckhardt Sándor kiadta RJÖM 1955. 23. 261–262. l.)



A Balassa-féle várkastély és Divény vára 1911-ben